

ÖSSZEESKÜVÉS-ELMÉLETEKBEN VALÓ HIT, KORAI MALADAPTÍV SÉMÁK ÉS SZEMÉLYISÉGJELLEMZŐK

MIRNICS Zsuzsanna¹, NAGY Virág², SZILÁGYI Tünde², RÓZSA Sándor¹

¹Károli Gáspár Református Egyetem BTK, Pszichológiai Intézet,
Személyiség-és Egészségpszichológiai Tanszék

²Károli Gáspár Református Egyetem BTK, Pszichológiai Intézet, hallgató
Levelező szerző: Minics Zsuzsanna: mirnics.zsuzsanna@kre.hu

Absztrakt

Vizsgálatunk célja a konspirációs hiedelmek és a korai maladaptív sémák közti kapcsolat feltárása volt a COVID-19 világjárvány időszakában. A vizsgálati mintát 1290 nő és 915 férfi online tesztkitöltése alkotta, amit a Károli Gáspár Református Egyetem „Életünk a koronavírus-járvány idején” című kutatásának adatbázisából merítettük. A konspiratív hiedelmek mérőeszközét Brotherton és munkatársai (2013) alapján, ehhez kapcsolódó elővizsgálatok nyomán állítottuk össze. A korai maladaptív sémák rövid mérőeszköze mellett a Big Five személyiségdimenziók mérésére a BFI-10 személyiségkérdőívet, a lelki közérzet vizsgálatára pedig a PHS-WB Jólét Skálát és a DASS-21 kérdőívet vettük fel. Eredményeink szerint gyenge, de szignifikáns kapcsolat volt a korai maladaptív sémák és az összeesküvés hiedelmek között. A Big Five személyiségjegyek szintén enyhe, de szignifikáns bejósoló változóként jelentek meg statisztikai számításainkban, a Nyitottság dimenzió esetében a várttal ellentétes irányban. Az összeesküvésekben való hit fontos prediktorának mutatkozott az iskolai végzettség. Adataink arra engednek következtetni, hogy pszichés betegségek által nem érintett személyek mintáján a korai maladaptív sémák kis mértékben függenek össze az összeesküvés hiedelmekkel. A korai maladaptív sémákra jellemző kognitív torzítások ilyformán nem teljesen felelnek meg az összeesküvés hiedelmek által implikált kognitív torzításoknak. Eredményeink felvetik egyúttal, hogy azok a személyiségjegyek, amelyek az összeesküvés hiedelmeknek nagyobb teret adnak (pl. szkizotípiá) csak enyhébb mértékben vannak jelen egy normál mintánál. A Nyitottság személyiségdimenzió az általunk használt mérőeszközben a pszichés rugalmasság mutatója lehet, kevésbé utalhat a nem konvencionális hiedelmekre.

Kulcsszavak: COVID-19 ▪ összeesküvés-elmélet ▪ korai maladaptív sémák ▪ személyiségjellemezők

Abstract

The aim of our study was to explore the relationship between conspiracy beliefs and early maladaptive schemas during the COVID-19 pandemic. The study sample consisted of online test completion by 1290 women and 915 men, drawn from the database of the Károli Gáspár Reformed University of the Reformed Church, „Our lives during the coronavirus pandemic”. The measurement instrument of conspiratorial beliefs was based on Brotherton et al. (2013), following related pretesting. In addition to a brief measure of early maladaptive schemas, we used the BFI-10 personality questionnaire to measure the Big Five personality traits, and the PHS-WB Well-Being Scale and the DASS-21 questionnaire

to assess psychological well-being. Our results showed a weak but significant association between early maladaptive schemas and conspiracy beliefs. The Big Five personality traits also appeared as a weak but significant predictor in our statistical analyses, in the opposite direction to what was expected for the Openness dimension. Educational attainment was found to be an important predictor of belief in conspiracies. Our data suggest that in a sample of individuals unaffected by mental illness, early maladaptive schemas are weakly associated with conspiracy beliefs. Cognitive biases associated with early maladaptive schemas thus do not fully correspond to the cognitive biases implied by conspiracy beliefs. At the same time, our results suggest that personality traits that give conspiracy beliefs greater scope (e.g., schizotypy) are only present to a lesser extent in a normal sample. The Openness personality dimension in the questionnaire we used may be an indicator of psychological resilience, less indicative of unconventional beliefs.

Keywords: COVID-19 ▪ conspiracy theory ▪ early maladaptive schemas ▪ personality traits

ELMÉLETI HÁTTÉR

Az összeesküvés-elméletek jelentős társadalmi és politikai események és körülmények magyarázati kísérletei, amelyek két vagy több befolyásos szereplő titkos összeesküvését feltételezik (Byford, 2011). E témában csak az elmúlt években - kb. 2007 óta - született gazdag publikációs anyag. A kutatók (Pierre, 2020, Klein és mtsai, 2019, Brotherton és mtsai, 2013) felvetették, hogy az összeesküvés-elméletekben való hit mögött egyfajta sajátos mélystruktúra, „mindset” húzódhat meg, amelynek elemei zárt hálózatban „tapadnak össze” (Goertzel, 1994). Egy monologikus hitrendszerben több egymásnak logikailag ellentmondó elem, gondolat megfér (Mancosu és mtsai., 2017a; Stojanov & Halberstadt, 2019), az egyik összeesküvésbe vetett hiedelem pedig előrevetítheti egy másik, hasonló teória elfogadását (Mancosu és mtsai., 2017b; Stojanov & Halberstadt, 2019).

A konspirációs teóriákban („konteókban”) való hit egyik legerősebb motiváló faktora az élet értelmességének keresése, ehhez azonban egyes személyeknek hiányosak a kognitív eszközei, például gyenge a logikus, racionális gondolkodásuk (Ballová Mikušková, 2018). Az élet értelmére való rátalálást az is hátráltatja, ha adott egyén mások szándékainak helyes detektálásában gyengén teljesít (Douglas és mtsai., 2016). Az összeesküvésekben való hitet fenntartó tényezők közt azonosították az értelmezési keret és a biztonság igényét, valamint az egzisztenciális szükségleteket. A konteókban való hit megvédhet az észlelt vagy valós társadalmi veszélyektől (Federico és mtsai., 2018), erőteljesebben van jelen olyankor, amikor a társadalmi folyamatok nem egyértelműek, például társadalmi krízishelyzetekben (Bruder és mtsai., 2013a) a hatékonyság visszaszerzésének és a tehetetlenségtől való megszabadulásnak az eszköze (Pratt, 2003). Az összeesküvés elméletekben való hit népszerűbb az alulértékelt, hátrányos helyzetű és fenyegetett csoportokban (Uscinski & Parent, 2014), amelyek az

énképüket mások lejárásával próbálhatják validálni. Az összefüggés fordított irányban is fennáll, a konspiratív gondolkodás fokozhatja a csoportokon belüli ellenségeskedést és előítéletességet, a más csoportok diszkriminálását (Mandalaywala és mtsai., 2020; Tabri és mtsai., 2020) a fegyverkezést és az erőszakot (Imhoff & Lamberty, 2017).

Pierre (2020) a konspirációs gondolkodást átfogó, kétkomponensű, szocio-episztemikus modellbe helyezi, együttesen törekedve magyarázni a konteó-hitre való fogékonyt és a konteók elfogadását. A modelljében szereplő első komponens az episztemikus bizalmatlanság, azaz a társadalmi-kulturális kontextusban mérvadó információkban, információforrásokban vagy intézmények álláspontjában való kételkedés, ideértve az egyes kormányok vagy politikai pártok, tudományos szervezetek és vállalatok üzeneteit. Az episztemikus bizalmatlanság különböző vetületei az általános szkepticizmus (Sperber és mtsai., 2010), a gyanakvás, a szubklinikai paranoid gondolkodás, az episztemológiai nihilizmus (Darwin és mtsai., 2011a; Imhoff & Lamberty, 2017; van Prooijen, 2020). A Pierre által azonosított másik tényező az információfeldolgozás már említett deficitje, amely valójában a félretájékoztató elfogadását és a konszenzuális információval szemben álló narratívák keresését fedi. Számos vizsgálat támasztja alá a kapcsolatot az összeesküvés elméletekben való hit, a kognitív torzítások, az illuzórikus mintaérzékelés, a túlzott mértékű szándéktulajdonítás, a téveszmékre való hajlam, az értelmetlenség elfogadására való fogékonyt és a gyenge analitikus gondolkodás között (Bronstein és mtsai., 2019; Pennycook & Rand, 2021; van Prooijen, 2020). A gyakorlatban mindez azt jelenti, hogy az érintettek egy adott témáról valószínűleg nagyon kevés dolgot tudnak, és amit tudnak, az is helytelen (Sunstein & Vermeule, 2008). Pierre szerint tehát az összeesküvés elméletek a tekintély iránti bizalmatlanságból fakadó ellennarratívák a konszenzuális információval szemben (Harambam & Aupers, 2015).

A konspiratív gondolkodás és az egyes személyiségjegyek kapcsolatát tekintve, a Big Five Nyitottság faktorával pozitív irányú összefüggést találtak, de kisebb számú vizsgálatban ellenkező tendencia is megfigyelhető volt (Goreis & Voracek, 2019, Swami és mtsai., 2010, 2013). A kutatók egy része szerint ez a személyiségdimenzió gazdag fantáziatévénységgel jár, ami akár fogékonyabbá is tehet a szokatlan hiedelmek kritika nélküli elfogadására (Goreis & Voracek, 2019). A Barátságosság negatív irányú összefüggést mutatott ki, hiszen e vonás alacsony szintje általában bizalmatlanságra utal (Bruder és mtsai., 2013; Galliford & Furnham, 2017). Az Extraverzió faktor és a konspiratív gondolkodás közt egyes szakemberek nem találtak kapcsolatot (Goreis & Voracek, 2019), míg más esetekben pozitív irányú összefüggés mutatkozott (Cichocka és mtsai., 2022). Az extravertált személyek fokozott társas igényük miatt valószínűleg fogékonyabbak arra, hogy társas helyzetekben manipuláció áldozatává váljanak, vagy szokatlan vélekedésekkel találkozzanak. Dominancia szükségletük következtében nehezebben viselik el a vereség, veszteség érzését, így hát védekezés-

ként konspiratív hiedelmekhez folyamodhatnak. A Neuroticizmus Big Five dimenzió magas értéke szintén előrejelezheti a konteókban való hitet (Arnulf és mtsai., 2022; Cichocka és mtsai., 2022; Galliford & Furnham, 2017), ami azzal magyarázható, hogy az érzelmileg labilis személyek a stresszhelyzeteket hajlamosabbak nagyon fenyegetőként megélni. Több szerző is felveti, hogy személyiségzavar-jegyek és a pszichopatológia egyes indikátorai (pl. szkizotípia) erősebben összefüggnek a konspiratív gondolkodással, mint az egészséges személyek jellemzésére kidolgozott Big Five személyiségtaxonómia (Arnulf és mtsai., 2022; Furnham & Grover, 2022).

A COVID-19 világjárvány általános társadalmi fenyegetettség érzést hozott magával. A pandémia ilyenformán táptalajt kínált az összeesküvés elméletek számára (van Prooijen & van Vugt, 2018). A Pierre-féle modell értelmében egy kiemelt kockázatú helyzet keletkezett alacsony szintű informáltsággal, nagy fokú bizonytalansággal, és a bizalmatlanság kockázatával. A világjárvány okai és rizikói kapcsán hatalmas mennyiségű, de ellentmondásos információ látott napvilágot (például adott pillanatban nem volt egyértelmű a maszkhasználat előnye, a szükséges maszk típusa, az utcán vagy szabad levegőn való tartózkodás kockázata, vagy annak veszélytelensége). Ellentmondó információk birtokában a szorongás és általános bizonytalanság egyre csak nőtt, különösen az arra kiemelten érzékeny személyeknél (Alper és mtsai., 2021). A vizsgálatok tanulsága szerint a COVID-19-hez kapcsolódó összeesküvés-elméletekbe vetett hit a tudományos gondolkodás hiányával, gyengébb elemzési készségekkel, valamint szilárdan fenntartott téves hiedelmekkel járt együtt (Čavojevová és mtsai., 2022; Fuhrer & Cova, 2020). A konteó hívők erőteljesen törekedtek csökkenteni a fenyegetettség érzésüket (Taylor, 2022), de a társadalom elfogadott információforrásaihoz távolságtartóan viszonyultak (van Mulukom és mtsai., 2020). Mindezek következtében leginkább a közösségi médiából, nem pedig megbízható tudományos forrásokból és kormányzati médiákból tájékoztak, amitől a járványról alkotott reprezentációjuk fokozottan torzult.

A kognitív torzítások vonatkozásában a szakirodalom releváns fogalma a korai maladaptív sémák, melyek döntően gyermek- és serdülőkorban kialakuló önsorsrontó kognitív mintázatok. A korai maladaptív sémák egy vagy több, a kritikus fejlődési időszakokban kielégítetlenül maradt érzelmi alapszükségletből fakadnak. Szocializációja során minden egyén sajátos sémacsoportot alakít ki, minek következtében akár pszichés tünetei is keletkezhetnek (Young és mtsai., 2010). Az Elszakítotttság és elutasítotttság, valamint Károsodott autonómia sémataartományok szorongásos tünetekkel járnak együtt (Hawke és mtsai., 2013; Shorey és mtsai., 2015), ezeken belül pedig a Sérülékenység-veszélyeztetettség és a Bizalmatlanság séma a pánik és PTSD diagnózissal (Cockram és mtsai., 2010; Dutra és mtsai., 2008; Hinrichsen és mtsai., 2007; Kwak & Lee, 2015; LaMotte és mtsai., 2016). Vizsgálatunk szempontjából különösen ez utóbbi két séma érdemel figyelmet. A Bizalmatlanság/Abúzus séma az Elszakítotttság és elutasí-

tottság sémartomány egyik legfontosabb egysége, az interperszonális kapcsolatokban megmutatózó óvatos, gyanakvó viselkedésre való hajlamot fejezi ki. A Sérülékenység/Veszélyeztetettség séma a Károsodott autonómia sémartomány eleme; az e mintázat birtokában levő egyén úgy érzi, nem képes kontrollt gyakorolni a környezetében fenyegető stresszorokkal szembesülve (pl. akár egy világjárvány helyzetében) az élete vagy az aktuális helyzete felett. A két említett sémának meghatározó szerepe lehet a COVID-19 időszak eseményeinek egyéni értelmezésében. A Bizalmatlanság/Abúzus séma következtében az adott személy kételkedhet a hatósági intézkedések létjogosultságában és sikerességében, az oltság indokoltságában és a médiában közölt adatok valóságában. A Sérülékenység-veszélyeztetettség séma hatására az egyén a járványt katasztrófaként élheti meg, így extrém szorongást és stresszt tapasztalhat a kontrollvesztés érzésével küszködve. Feltételezhető, hogy e két séma az összeesküvés-elméletekben való hit kialakulásánál is releváns (Faustino és mtsai., 2022).

Saját vizsgálati kérdésünk elsősorban azt törekedett feltárni, hogy milyen kapcsolat van a korai maladaptív sémák és a konspiratív gondolkodás között. Young sémaelmélete (Young és mtsai., 2010) nyomán feltételezhető, hogy a korai maladaptív sémák kognitív torzításokkal járnak, akárcsak a konspiratív gondolkodás, ezért úgy véltük, a maladaptív sémák általános intenzitása és a konteó hit között valószínűleg pozitív irányú kapcsolat várható. Miután a konspiratív gondolkodás egyik fő komponense az episztemikus bizalmatlanság (Pierre, 2020) az is feltételeztük, hogy a konteó hitnek a korai maladaptív sémák köréből különösen a Bizalmatlanság-abúzus sémával lesz összefüggése. Kiegészítésként törekedtünk azonosítani az egyes Big Five személyiségdimenziók és a konspiratív gondolkodás mértéke közti összefüggés jellegét. A korábban talált vizsgálati eredményeknek megfelelően (Goreis és Voracek, 2019) elsősorban a Neuroticizmus (Hollander, 2017), és a Nyitottság faktor esetében számítottunk szignifikáns eredményekre, mindkét esetben pozitív irányban.

MÓDSZER

Kutatásunkhoz a KRE Pszichológiai Intézet Etikai Bizottságának hivatalos engedélyével rendelkezünk. Az adatfelvételt a KRE Pszichológiai Intézet hallgatói végezték 2021 augusztus-szeptemberében, akik az egységes módszertani eljárás érdekében kérdezőbiztosi tréningen vettek részt. A kvóta szerint választott vizsgálati személyek megkeresése a legtöbb esetben telefonon vagy interneten történt a járványidőszak körülményeire tekintettel. A tájékoztatás és a beleegyező nyomatvány kitöltését követően a kérdezőbiztos online vagy személyes segítséget nyújtott az online kérdőívcsomag minél teljesebb kitöltéséhez. Az adatfelvétel anonim módon történt, a vizsgálati személyek azonosítására egy-egy vizsza nem fejthető kód szolgált.

A vizsgálati mintát a Károli Gáspár Református Egyetem „Életünk a koronavírus-járvány idején” című kutatásának adatbázisa adta. A mintavétel hozzáférés alapú volt, megadott kvótákkal. A teljes minta ($n = 2205$) nemre, életkorra, legmagasabb iskolai végzettségre nézve megközelítően reprezentatívnak mondható. A kitöltők 58,5%-a nő volt, a vizsgált személyek átlagéletkora 45,69 év ($SD = 18,03$), a legfiatalabb 18 éves, a legidősebb 95 éves volt. A részletes szociodemográfiai jellemzőket az 1. táblázat tartalmazza. Az egyes korcsoportok a populáció összetételéhez mérten nem, kor, illetve végzettség szempontjából hozzávetőlegesen reprezentatív, a nők hozzávetőleges fölényével, valamint a középfokú végzettségűek túlsúlyával.

1. táblázat. Szociodemográfiai adatok

		n	%
Nem	Férfi	915	41,5
	Nő	1290	58,5
Életkor	18-34	698	31,7
	35-54	804	36,5
	55-64	287	13,0
	65-	416	18,9
Végzettség	8 általános vagy kevesebb	254	11,5
	szakmunkásképző	369	16,7
	szakközépiskola vagy gimnázium	833	37,8
	főiskola vagy egyetem	749	34,0

Mérőeszközök

Kutatásunkhoz komplex kérdőívcsomagot használtunk online formában, a mérőeszkővel nyert adatoknak a jelen tanulmány csak egy részét dolgozza fel. A kérdőívcsomag jelen vizsgálat esetében releváns részei a következők.

Összeesküvés-hiedelmek: A konspiratív hiedelmeket Brotherton, French és Pickering (2013) által összeállított *Measuring belief in conspiracy theories: the generic conspiracist beliefs scale* alapján állítottuk össze, úgy, hogy a felhasznált tételeket a koronavírus-járványra adaptáltuk. A kérdőív válaszlehetőségeit 5 fokozatú Likert-skálán értékelhették a kitöltők (1: egyáltalán nem jellemző – 5 teljesen jellemző). A 11 tételből két tétel fordított megfogalmazású. A skála (összeesküvéshit) az előzetes faktorelemzések alapján két további alskálára bontható: *konspirációhit* (5 tétel) és *virustagadás* (4 tétel). A teljes skála belső

konzisztenciáját becsülő Cronbach-alfa mutató értéke 0,85, míg a konspirációhit alskáláé 0,83, a vírustagadásé pedig 0,85.

Jóllét Skála (PHS-WB). A mérőeszköz összesen 10 tételt tartalmaz, az Általános jóllét mellett (teljes skála) három alskálája van: *Mentális jóllét* (öt tétel), *Szociális jóllét* (két tétel), *Testi jóllét* (három tétel). A kérdőív öt- és tízfokozatú Likert-skálákat használ, három kérdéscsoportban. (Az 1-es érték az „Egyáltalán nem értek egyet”; „Soha”; „Nagyon elégedetlen vagyok” válaszokat jelenti. Az 5-ös érték a „Teljes mértékben egyet értek”; „Mindig”, a 10-es érték pedig a „Teljesen elégedett” válaszopciót jelenti.) Arra a kérdésre, hogy „Az elmúlt 30 napban kb. hány napon érezte magát nagyon egészségesnek és energikusnak?” 0-tól 30-ig terjedő számjegyekkel válaszolhatnak a személyek. A teljes kérdőív Bann és munkatársai (2012) elemzése szerint jó reliabilitási mutatóval rendelkezett (Cronbach-alfa = 0,87).

Depresszió, Szorongás és Stressz Skála (DASS-21, (Lovibond & Lovibond, 1995). A kérdőívcsomag a 42 tételes DASS skála rövidített, 21 tételes változatát tartalmazza, amely megfelelő pszichometria mutatókkal rendelkezik (Henry & Crawford, 2005) A kérdőív valamennyi alskálája hét tételből áll, négyfokú Likert-skálán mér (1 = „Egyáltalán nem volt rám jellemző”; 4 = „Igen tekintélyes mértékben, vagy nagyon gyakran jellemző volt rám”). A DASS-21 a szerzők elemzése szerint megbízható mérőeszköznek bizonyult, a Cronbach-alfa mutatók a következők: 0,73 (Szorongás) és 0,81 (Depresszió és Stressz). Ami a mérőeszköz skáláinak konstruktum validitását illeti, a szerzők beszámolója szerint a DASS Szorongás Skálája magas együttjárást mutatott a Beck Szorongás Kérdőívvel (0,81), a DASS Depresszió Skálája pedig a Beck Depresszió Skálával (0,74). A kérdőívet az eredeti szerző közeli munkatársa, dr. Szabó Marianna fordította magyarra, irányításával kezdődött meg a DASS hazai adaptációja. Ennek keretében több mint ezer fős normatív minta adatait már feldolgozták. A mérőeszköz pszichometriai mutatói a hazai mintán is kiválóak (Cronbach-alfa = 0,89, Rózsa és mtsai., előkészületben).

Ötfaktoros Személyiség Kérdőív (BFI-10, Rammstedt, 2007). Az *Extraverzió*, *Barátságosság*, *Lelkiismeretesség*, *Érzelmi instabilitás* (*Neuroticizmus*), *Nyitottság* egymástól független dimenzióit a 10 tételes mérőeszköz két-két tétellel méri. A válaszadás ötfokú Likert-skálán történik (1 = „Egyáltalán nem értek egyet” 5 = „Teljesen egyetértek”). A magasabb pontszám az adott személyiségvonás erősebb kifejeződését jelenti. A BFI-t számos nemzetközi kutatásban használták, annak jó reiliabilitási, érvényességi mutatóit és faktorszerkezetét igazolva. Az elmúlt tíz év számos hazai kutatási adatbázisának egyesítésével 6000 fős minta áll rendelkezésre, amelynek elemzésével a nemzetközi kutatásokhoz hasonlóan megerősítették az ötfaktoros struktúrát, az egyes dimenziók belső konzisztencia mutatói jónak bizonyultak (Cronbach-alfa = 0,73 és 0,81 között, Rózsa és mtsai., 2020).

Young-féle séma kérdőív (YSQ, Young, 1999). A korai maladaptív sémákat a 244 tételes YSQ kérdőív jelen kutatás számra készült 16 tételes rövidítése hivatott mérni. A válaszadó személyeknek hatfokú Likert-skálán kellett válaszolniuk, hogy az állítások milyen mértékben igazak rájuk. A válaszok az 1 = „Egyáltalán nem jellemző” – től a 6 = „Teljes mértékbe igaz” -ig terjedtek. Az eredeti kérdőív jó reliabilitási mutatókkal rendelkezik (Rijkeboer, 2012). A reliabilitás adatok jelen minta esetében megfelelőnek mutatkoztak (Cronbach-alfa = 0,81).

Szociodemográfiai adatok. A kutatás során több alapvető demográfiai adatot rögzítettünk, köztük a nemet és az életkort, a legmagasabb iskolai végzettséget.

Alkalmazott statisztikai eljárások

Első lépésként a skálák normalitását ellenőriztük, mivel ennek eredménye meghatározza a további statisztikai elemzések megválasztását. A normalitás ellenőrzése mellett a csoportonkénti szóráshomogenitás ellenőrzése is megtörtént, amely egyik esetben sem mutatott szignifikáns eredményt. A változók közötti együttjárásokat Pearson-féle korrelációs együtthatókkal jellemeztük a fenti kritériumok figyelembevételével. Mindazonáltal a Spearman-féle rangkorrelációval és a Kendall-féle tau-*b* mutató segítségével is ellenőriztük az eredményeket. Végül az egyes változók közötti kapcsolatrendszer feltérképezésére korrelációs statisztikákat számoltunk, majd lépésenkénti többszörös lineáris regresszioelemzéseket hajtottunk végre, hogy az összeesküvés-elméletek prediktorait azonosítsuk. A leíró statisztikai elemzéseket, a csoportok közötti összehasonlításokat, a változók közötti kapcsolatok elemzését az SPSS 25 (IBM Corp. 2017) programcsomagjával készítettük el.

EREDMÉNYEK

Leíró statisztikák

Elsőként a skálák ferdeségi és csúcsossági mutatóinak kiszámítása, valamint a normalitás ellenőrzése történt. A normalitás nem csak az egyes skálák, hanem az életkor esetében is sérült (ferdeség = 0,26, csúcsosság = - 0,89, Kolmogorov-Smirnov teszt = 0,06**). Ez után az egyes skálák és alsókálák megbízhatóságának vizsgálatához szükség volt a Cronbach-alfa mutatók kiszámítására, amelyek minden skála esetében elérték a legalább megfelelő értéket. A skálák mutatóit részletesen a 2. táblázat tartalmazza. Az item-maradék korrelációk szintén valamennyi esetben meghaladták az elvárt legalább 0,2-es értéket. A Cronbach-alfa mutatók és az item-maradék korrelációk a BFI-skálák esetében, nem kerültek kiszámításra, mert az skálánként csak két tételt tartalmaz,

de a mérőeszköz a nemzetközi és hazai kutatási eredmények szerint megbízható (John & Srivastava, 1999; Rammstedt & John, 2007; Rózsa és mtsai, 2020).

2. táblázat. A mérőeszközök leíró statisztikái, megbízhatósági mutatói, a normalitásvizsgálatok eredményei

Mérő-eszköz	Tételek száma	Átlag (SD)	Item-maradék korrelációk	Cronbach-alfa	Ferdesség	Csúcsosság	Kolmogorov-Szmirnov teszt
Összeesküvés	9	25,02 (6,42)	0,27-0,59	0,85	0,18	-0,15	0,18**
PHS-WB Ált.	10	4,78 (0,66)	0,44-0,64	0,80	-0,60	0,40	0,06
DASS Dep	7	1,43 (0,55)	0,59-0,75	0,89	1,83	3,60	0,21**
YSQ	16	35,80 (11,9)	0,26-0,55	0,81	0,62	0,60	0,64**
BFI Extr	2	7,37 (1,90)			-0,41	.054	0,14**
BFI Bar	2	7,01 (1,46)			.033	.010	0,14**
BFI Lelk	2	7,41 (1,65)			0,23	-0,48	0,13**
BFI Neur	2	5,81 (1,92)			0,90	-0,49	0,12**
BFI Nyit	2	7,03 (1,88)			-0,26	-0,56	0,13**

Megjegyzés: ** $p < 0,01$. PHS-WB Ált = PHS-WB kérdőív általános jóllét skála; DASS Dep = DASS depresszió kérdőív skála; YSQ = Korai maladaptív sémák kérdőív 16 tétele; BFI Extr = BFI-10 Extraverzió skála; BFI Bar = BFI-10 Barátságosság skála; BFI Lelk = BFI-10 Lelkiismeretesség skála; BFI Neur = BFI-10 Neuroticizmus skála; BFI Nyit = BFI-10 Nyitottság skála. Kolmogorov-Szmirnov teszt = Kolmogorov-Szmirnov teszt.

A változók közötti kapcsolatok vizsgálata

Bár az összeesküvés-hiedelmek szinte minden esetben szignifikáns összefüggéseket mutattak a személyiségjegyekkel, illetve a korai maladaptív sémákkal, a kapcsolati mutatók alacsonyak. Az összeesküvés-hiedelmek leginkább a Nyitottsággal és a Korai maladaptív sémák globális mutatójával függtek össze (3. táblázat).

A konteó-hit és az életkor közötti gyenge pozitív együttjárás mutatkozott [$r(2203) = 0,05$, $p = 0,026$]. Ami a legmagasabb iskolai végzettséget illeti, a varianciaanalízis szintén szignifikáns eredményt mutatott [$F(3,2305) = 41,162$, $p = 0,001$]. A post hoc elemzés alapján elmondható, hogy a főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezők és a nyolc általánost vagy vannál kevesebbet végzetek között a szakmunkásképzőt végzetek között van szignifikáns különbség.

3. táblázat. A változók közötti korrelációk

	DASS	PHS-WB Á	YSQ	BFI E	BFI B	BFI L	BFI N	BFI O
Összeesküvés	0,04	0,05*	0,08**	0,07**	-0,08**	0,05*	0,04	-0,10**
DASS		-0,57**	-0,59**	-0,26**	-0,26**	-0,27**	-0,43**	0,09**
PHS-WB Á			0,80**	0,52**	0,55**	0,34**	0,26**	0,03
YSQ				0,82**	0,82**	0,35**	0,22**	0,11**

Megjegyzés: ** p <0,01; DASS = DASS skála összpontszám; PHS-WB Á. = PHS-WB kérdőív általános jóllét skála; YSQ = Korai maladaptív sémák kérdőív 16 tétele; BFI E. = BFI-10 Extraverzió skála; BFI B. = BFI-10 kérdőív Barátságosság skála; BFI L. = BFI-10 Lelkiismeretesség skála; BFI N. = BFI-10 kérdőív Neuroticizmus skála; BFI O. = BFI-10 kérdőív Nyitottság skála. Sötéttel az Összeesküvés-hiedelem és más változók közötti korrelációt kerültk kiemelése.

A következő elemzésünkben arra kerestük a választ, hogy mely tényezők jósolják be az összeesküvés-hiedelmeket. Ennek feltárására lépésenkénti lineáris regresszioelemzést alkalmaztunk, ahol a függő változó az összeesküvés-hiedelem volt, míg a prediktor változók az általános személyiségjellemzők (Big Five faktorok), a DASS 3 skálája (szorongás, depresszió és stressz), a Korai maladaptív sémák és a szociodemográfiai jellemzők (nem, életkor, legmagasabb iskolai végzettség). A 6 prediktor az összeesküvés-hiedelmek összvarianciájának csak kis hányadát, 6,8%-át magyarázza (4. táblázat).

4. táblázat. Lineáris regresszioelemzés az összeesküvés-hiedelmek bejósolására

Szignifikáns prediktorok	Standardizált béták
Iskolai végzettség	-0,166
BFI Extraverzió	0,100
BFI Barátságosság	-0,080
BFI Lelkiismeretesség	0,083
BFI Nyitottság	-0,061
Korai maladaptív sémák	0,114
Magyarázott variancia (%)	6,80

A szignifikáns standardizált együtthatók alapján a legerősebb pozitív prediktoroknak a korai maladaptív sémák bizonyultak, a legerősebb negatív prediktor pedig az iskolai végzettség volt. Minél magasabb tehát a maladaptív séma kérdőíven elért pontszám, annál valószínűbb a konteókban való hit, míg ezzel szemben a magasabb iskolai végzettség egyfajta védő funkcióként értelmezhe-

tő. Fontos megjegyezni, hogy a személyiségjellemzők közül a Neuroticizmus kivételével minden általános személyiségvonás szignifikáns előrejelző volt.

5. táblázat. Az összeesküvés-hiedelmek és az egyes korai maladaptív sémákra vonatkozó tételek korrelációi

Korai maladaptív sémák	Konspiráció összpontszám
1. Elhagyatottság	0,032
2. Bizalmatlanság/abúzus	0,209**
3. Érzelmi depriváció	0,110**
4. Szociális izoláció	0,051*
5. Csökkentértékűség/szegény	-0,060*
6. Kudarcs	-0,043*
7. Dependencia/inkompetencia	-0,019
8. Sérülékenységs/veszélyeztetettség	0,04
9. Összeolvadtságs/éretlenség	0,01
10. Feljogosítottság	0,142**
11. Elégtelen önkontroll	0,01
12. Behódolás	-0,01
13. Büntető készenlét	0,03
Elszakítottságs és elutasítottságs sémataromány	0,202**

A konspiráció kérdőív összpontszáma enyhe szignifikáns kapcsolatban állt az Elszakítottságs és elutasítottságs sématarományal. A konspiráció összpontszámmal a legerősebb – de mindazonáltal gyenge – szignifikáns kapcsolatban a Bizalmatlanságs/Abúzus sémára vonatkozó tétel pontszáma volt. A konteó-hit más sématarományokkal nem mutatott szignifikáns összefüggést (5. táblázat). A korrelációk ebben az esetben is gyengék.

DISZKUSSZIÓ

Vizsgálatunk egyik fő célja a korai maladaptív sémák és az összeesküvés elméletekben való hitre való fogékonyaságs közti kapcsolat vizsgálata volt. A két változó közt szignifikáns, mindazonáltal igen gyenge összefüggést találtunk, ami – a szakirodalommal összhangban – arra utal, hogy a konspiratív gondolkodás vonatkozásában a korai maladaptív sémák csak enyhe rizikófaktornak tekinthetők. A Bizalmatlanságs/Abúzus sémára vonatkozó tétellel jött ki legerősebb összefüggés, azzal is összhangban, hogy Darwin és munkatársai (2011) szerint

a paranoid gondolkodás, amely mások szándékának torzult észlelésével jár, fogékonnyá tehet a potenciális társadalmi veszélyek észlelésére (Freeman és mtsai., 2005; Gilbert és mtsai., 2005). Eredményünk ezáltal összhangban van a mentális rizikófaktorok és az összeesküvésekben való hit korábban már kimutatott kapcsolatával (Brotherton & Eser, 2015), megerősíti a Pierre-féle modellt, amelyben a bizalmatlanság a konspiratív gondolkodás egyik fontos tényezője (Pierre, 2020). A Sérülékenység/Veszélyeztetettség séma kapcsán viszont a várt összefüggés nem igazolódott annak ellenére, hogy a Young-féle modellben a társadalmi katasztrófák indokolatlan elővételezését ez a dimenzió jelzi. Véleményünk szerint utóbbinak módszertani oka lehet, miután saját rövidítésű kérdőívünk nem tartalmazza a Sérülékenység/Veszélyeztetettség dimenzió egyes komponenseit.

A korai maladaptív sémák és a konteó-hit között azonban összességében csak gyenge összefüggést találtunk, amiből arra következtethetünk, hogy bár mindkét konstruktumnál kognitív torzításokról van szó, ezek egy kicsit más jellegűek. A maladaptív sémákkal kapcsolatba hozható paranoid gondolkodás inkább egyéni fenyegetettségre, míg az összeesküvés-elméletekben való hit csoportoktól való elzárkózásra utal (Byford, 2011). A konteó-hívókra így inkább a dacos szembenállás és harciasság (extravertáltabb viszonyulás) a jellemző, míg a paranoid személyekre a belső világukba való visszahúzódás. További releváns eltérés, hogy a bizalmatlanság egy adott személynél specifikusan nyilvánul-e meg a konteók formájában, vagy általánosan van jelen. Végül, fontos kérdés az is, hogy a torzítás a társadalom irányában jelentkezik-e, mint a konspiratív gondolkodás esetében, vagy a személyes kapcsolatokat érinti, mint a korai maladaptív sémáknál (Stasielowicz, 2022) Ezek a fogalmi eltérések magyarázhatják, hogy miért nincs erősebb összefüggés a korai maladaptív sémák és a konteókban való hit között; nyilvánvalóvá teszik továbbá azt is, hogy a konspiratív gondolkodásnak miért éppen a Bizalmatlanság/Abúzus sémával van a legerősebb erősebb kapcsolata. A csoportok iránti bizalmatlanságot jelző konteó hit, és a személyekre vonatkozó bizalmatlanságot implikáló maladaptív sémáknak éppen a bizalmatlanság érzése lehet a közös pontja.

Kutatásunkban a Big Five személyiségjegyek és az összeesküvés hiedelmek közti korrelációk általánosan gyengék voltak. A konteókban való hittel pozitív irányban függött össze a Neuroticizmus mutató. A konspirációs hiedelmeket vallókat továbbá magasabb Extraverzió és Lelkiismeretesség érték jellemezte. Az extravertált egyének konteó hitét meghatározhatja, hogy szociálisan aktívak, kezdeményezőek, kapcsolataikban dominánsak, a társadalmi folyamatok tekintetében is fokozott kontroll és dominancia igénytel rendelkeznek (Cichocka és mtsai., 2022), míg a magas Lelkiismeretesség értékű személyek szervezettek és rendezettek, ezáltal szintén erőteljes lehet a társadalmi folyamatok befolyásolására, vagy megértésére irányuló késztetésük (Cichocka és mtsai., 2022).

A Nyitottság személyiségjegye az előző vizsgálatok során pozitív kapcsolatot mutatott az intelligenciával és egyes kognitív stílusokkal Deyoung és mtsai., 2012). Egyrészt, az irracionális hiedelmekkel szemben védő faktorként működhet, hiszen biztosíthatja a kritikus és rugalmas gondolkodás lehetőségét (Leman & Cinnirella, 2013). Másrészt, empirikus adatok támasztják alá, hogy pozitív kapcsolata is fennállhat a konspiratív gondolkodással (Oortwijn, 2020; Rizeq és mtsai., 2021), mivel meghatározhatja a szokatlan ötletek iránti érdeklődést (Swami és mtsai., 2010, 2013). A magas Nyitottság pontszámúak erőteljesen használják a képzeletüket, és kevésbé érdeklődnek a tudományok iránt, ami fogékonnyá teheti őket a szokatlan hiedelmekre, és a társadalom által adott keretekkel való szembenállásra (Goreis & Voracek, 2019; Oortwijn, 2020). Saját vizsgálatunkban a Nyitottság pozitív oldala mutatkozott meg, így magasabb értéke negatívan járt együtt a konteó hittel. A Nyitottság magas értékeivel rendelkező személyek ilyformán mintánkban rugalmasabbak voltak, túl tudtak lépni az összeesküvésekben való hit túlságosan szűk keretrendszerén.

Az összeesküvésekben való hit egyik legerősebb negatív prediktorának az iskolai végzettség mutatkozott összhangban azzal a hétköznapi ténnyel, hogy a magasabb iskolai végzettség jobb kognitív készségeket tesz szükségessé, melyek viszont nélkülözhetetlenek az összeesküvés-elméletek valóságtartalmának ellenőrzésénél és az események alternatív magyarázatainak kizárása során. Az agyműködés nagyobb információfeldolgozási sebessége segít abban, hogy egy adott személy reális döntéseket hozzon, és mivel kevésbé terhelődjön túl az események, személyek és dátumok sorozatától (Stähl & van Prooijen, 2018; Swami és mtsai., 2011). Adataink szerint különösen a felsőfokú iskolai végzettségre igaz, hogy védelmet nyújthat az összeesküvésekben való hit vonatkozásában.

Kutatásunk esetében a nem-klinikai minta limitációként értékelhető. Az általunk nyert statisztikai összefüggések többsége gyenge volt, amire magyarázat lehet, hogy kizárólag olyan személyekkel dolgoztunk, akik sem korábban, sem jelenleg nem rendelkeztek pszichiátriai diagnózissal. Korábbi szerzők (Furnham & Grover, 2022) felvetik, hogy konteókban való hit klinikai minták esetében erőteljesebb. Mintaválasztási kritériumaink által kizártuk azt a lehetőséget, hogy az összeesküvés-elméletekben való hit egyik erős prediktorával, a szkizotípiával magas értékeivel találkozunk (Barron és mtsai., 2014; Bruder és mtsai., 2013; Darwin és mtsai., 2011; Swami és mtsai., 2013). A szkizotípiát az előzetes vizsgálatok szerint olyan vonások és viselkedésformák csoportját foglalja magában, mint a paranoia, különböző kognitív torzítások és hibák, szélsőséges esetben pedig a szkizofrénia tünetei (Camisa és mtsai., 2005). Magas szkizotípiás érték esetén adott személy hajlamot mutat a paranoiára (Freeman és mtsai., 2005), továbbá a paranormális, mágikus és természetfeletti hiedelmekre (Bentall és mtsai., 1989), és a szándék, illetve okságtulajdonítással kapcsolatos hibákra (Fyfe és mtsai., 2008; Millon & Millon, 2004). Mintaválasztásunk azt is magya-

rázhatja, hogy miért állt a Nyitottság faktor negatív, és nem pedig a pozitív irányú kapcsolatban a konspiratív gondolkodással; felvethető ugyanis, hogy klinikai mintákon e vonásnak inkább a negatívuma, míg az egészséges személyeknél inkább a pozitív oldala mutatkozik meg: előbbi esetben az szokatlan hiedelmekre tehet fogékonyra, míg utóbbi esetben a rugalmas gondolkodást támogatja. Természetesen ezt az általunk felvetett magyarázatot további vizsgálatokban szükséges tovább gondolni. Ezt kiegészítve, vizsgálatunk egyéb limitációinak sorában meg kell említenünk, hogy bár kérdőívcsomagunk összeállítása során maximális korrektségre törekedtünk, a korai maladaptív sémákra vonatkozó „saját rövidítésű” mérőeszközünk nem tekinthető alaposan kipróbáltként. Erre utal az az adatunk is, hogy a Sérülékenység/Veszélyeztetettség séma esetében a várt irányú összefüggést nem tapasztaltuk

Kutatásunkban összességében számos más szakirodalmi forrással összhangban levő, és egyúttal inspiráló eredményeket találtunk. Mint ismeretes, a személyiségvonások és a konteó hit kapcsolatára koherens elmélet még nem született, a konspiratív gondolkodás és a maladaptív sémák kapcsolatának tanulmányozása pedig még csak a kezdeténél jár. Úgy véljük, tanulmányunkkal egy újabb lépést tettünk a konspiratív gondolkodás jövőbeli átfogó teóriájának megszületése, vagy a meglévő konteó-magyarázó elméletek finomítása felé. Eredményeink továbbá megerősítik, hogy egy ilyen jövőbeli elgondolásnak eltérő feltételrendszert kell felállítania átlagszemélyekre és klinikai csoportokra vonatkozóan, mivel a konspiratív hiedelmek hátterében e két csoportnál különböző, és eltérő erősségű működések feltételezhetők.

IRODALOM

- Alper, S., Bayrak, F., & Yilmaz, O. (2021). Psychological correlates of COVID-19 conspiracy beliefs and preventive measures: Evidence from Turkey. *Current Psychology*, *40*(11), Art. 11. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00903-0>
- Arnulf, J. K., Robinson, C., & Furnham, A. (2022). Dispositional and ideological factor correlate of conspiracy thinking and beliefs. *PLOS ONE*, *17*(10), e0273763. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0273763>
- Ballová Mikušková, E. (2018). Conspiracy Beliefs of Future Teachers. *Current Psychology*, *37*(3), Art. 3. <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9561-4>
- Bann, C. M., Kobau, R., Lewis, M. A., Zack, M. M., Luncheon, C., & Thompson, W. W. (2012). Development and psychometric evaluation of the public health surveillance well-being scale. *Quality of Life Research: An International Journal of Quality of Life Aspects of Treatment, Care and Rehabilitation*, *21*(6), 1031–1043. <https://doi.org/10.1007/s11136-011-0002-9>
- Barron, D., Morgan, K., Towell, T., Altemeyer, B., & Swami, V. (2014). Associations between schizotypy and belief in conspiracist ideation. *Personality and Individual Differences*, *70*, 156–159. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.06.040>

- Bentall, R. P., Claridge, G. S., & Slade, P. D. (1989). The multidimensional nature of schizotypal traits: A factor analytic study with normal subjects. *British Journal of Clinical Psychology, 28*(4), 363–375. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8260.1989.tb00840.x>
- Bronstein, M. V., Pennycook, G., Bear, A., Rand, D. G., & Cannon, T. D. (2019). Belief in fake news is associated with delusionality, dogmatism, religious fundamentalism, and reduced analytic thinking. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition, 8*(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1037/h0101832>
- Brotherton, R., & Eser, S. (2015). Bored to fears: Boredom proneness, paranoia, and conspiracy theories. *Personality and Individual Differences, 80*, 1–5. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.02.011>
- Brotherton, R., French, C., & Pickering, A. (2013). Measuring Belief in Conspiracy Theories: The Generic Conspiracist Beliefs Scale. *Frontiers in Psychology, 4*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00279>
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013). Measuring Individual Differences in Generic Beliefs in Conspiracy Theories Across Cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire. *Frontiers in Psychology, 4*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00225>
- Byford, J. (2011). *Conspiracy theories: A critical introduction*. Palgrave Macmillan. <http://site.ebrary.com/id/10587460>
- Camisa, K. M., Bockbrader, M. A., Lysaker, P., Rae, L. L., Brenner, C. A., & O'Donnell, B. F. (2005). Personality traits in schizophrenia and related personality disorders. *Psychiatry Research, 133*(1), 23–33. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2004.09.002>
- Čavojsková, V., Šrol, J., & Ballová Mikušková, E. (2022). How scientific reasoning correlates with health-related beliefs and behaviors during the COVID-19 pandemic? *Journal of Health Psychology, 27*(3), Art. 3. <https://doi.org/10.1177/1359105320962266>
- Cichočka, A., Marchlewska, M., & Biddlestone, M. (2022). Why do narcissists find conspiracy theories so appealing? *Current Opinion in Psychology, 47*, 101386. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101386>
- Cockram, D. M., Drummond, P. D., & Lee, C. W. (2010). Role and treatment of early maladaptive schemas in vietnam veterans with PTSD. *Clinical Psychology & Psychotherapy, n/a-n/a*. <https://doi.org/10.1002/cpp.690>
- Darwin, H., Neave, N., & Holmes, J. (2011). Belief in conspiracy theories. The role of paranormal belief, paranoid ideation and schizotypy. *Personality and Individual Differences, 50*(8), Art. 8. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.02.027>
- Deyoung, C., Grazioplene, R., & Peterson, J. (2012). From madness to genius: The Openness/Intellect trait domain as a paradoxical simplex. *Journal of Research in Personality, 46*, 63–78. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.12.003>
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., Callan, M. J., Dawtry, R. J., & Harvey, A. J. (2016). Someone is pulling the strings: Hypersensitive agency detection and belief in conspiracy theories. *Thinking & Reasoning, 22*(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1080/13546783.2015.1051586>
- Dutra, L., Callahan, K., Forman, E., Mendelsohn, M., & Herman, J. (2008). Core schemas and suicidality in a chronically traumatized population. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 196*(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1097/NMD.0b013e31815fa4c1>
- Faustino, B., Vasco, A. B., Delgado, J., Farinha-Fernandes, A., & Guerreiro, J. C. (2022). Early maladaptive schemas and COVID-19 anxiety: The mediational role of mistrustfulness and

- vulnerability to harm and illness. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 29(4), Art. 4. <https://doi.org/10.1002/cpp.2706>
- Federico, C. M., Williams, A. L., & Vitriol, J. A. (2018). The role of system identity threat in conspiracy theory endorsement. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), Art. 7. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2495>
- Freeman, D., Garety, P. A., Bebbington, P. E., Smith, B., Rollinson, R., Fowler, D., Kuipers, E., Ray, K., & Dunn, G. (2005). Psychological investigation of the structure of paranoia in a non-clinical population. *British Journal of Psychiatry*, 186(5), 427–435. <https://doi.org/10.1192/bjp.186.5.427>
- Fuhrer, J., & Cova, F. (2020). “Quick and dirty”: Intuitive cognitive style predicts trust in Didier Raoult and his hydroxychloroquine-based treatment against COVID-19 [Preprint]. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/ju62p>
- Furnham, A., & Grover, S. (2022). Do you have to be mad to believe in conspiracy theories? Personality disorders and conspiracy theories. *International Journal of Social Psychiatry*, 68(7), 1454–1461. <https://doi.org/10.1177/00207640211031614>
- Fyfe, S., Williams, C., Mason, O., & Pickup, G. (2008). Apophenia, theory of mind and schizotypy: Perceiving meaning and intentionality in randomness. *Cortex*, 44(10), 1316–1325. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2007.07.009>
- Galliford, N., & Furnham, A. (2017). Individual difference factors and beliefs in medical and political conspiracy theories. *Scandinavian Journal of Psychology*, 58(5), 422–428. <https://doi.org/10.1111/sjop.12382>
- Gilbert, P., Boxall, M., Cheung, M., & Irons, C. (2005). The relation of paranoid ideation and social anxiety in a mixed clinical population. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 12(2), 124–133. <https://doi.org/10.1002/cpp.438>
- Goertzel, T. (1994). Belief in Conspiracy Theories. *Political Psychology*, 15(4), Art. 4. <https://doi.org/10.2307/3791630>
- Goreis, A., & Voracek, M. (2019). A Systematic Review and Meta-Analysis of Psychological Research on Conspiracy Beliefs: Field Characteristics, Measurement Instruments, and Associations With Personality Traits. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00205>
- Harambam, J., & Aupers, S. (2015). Contesting epistemic authority: Conspiracy theories on the boundaries of science. *Public Understanding of Science*, 24(4), Art. 4. <https://doi.org/10.1177/0963662514559891>
- Hawke, L. D., Provencher, M. D., & Parikh, S. V. (2013). Schema therapy for bipolar disorder: A conceptual model and future directions. *Journal of Affective Disorders*, 148(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2012.10.034>
- Henry, J. D., & Crawford, J. R. (2005). The short-form version of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS-21): Construct validity and normative data in a large non-clinical sample. *British Journal of Clinical Psychology*, 44(2), 227–239. <https://doi.org/10.1348/014466505X29657>
- Hinrichsen, H., Waller, G., & Dhokia, R. (2007). Core beliefs and social anxiety in the eating disorders. *Eating and Weight Disorders - Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 12(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1007/BF03327776>
- Imhoff, R., & Lamberty, P. K. (2017). Too special to be duped: Need for uniqueness motivates conspiracy beliefs: Need for uniqueness and conspiracies. *European Journal of Social Psychology*, 47(6), Art. 6. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2265>

- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 102–138). Guilford Press.
- Klein, C., Clutton, P., & Dunn, A. G. (2019). Pathways to conspiracy: The social and linguistic precursors of involvement in Reddit's conspiracy theory forum. *PLOS ONE*, *14*(11), Art. 11. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225098>
- Kwak, K.-H., & Lee, S. J. (2015). A comparative study of early maladaptive schemas in obsessive–compulsive disorder and panic disorder. *Psychiatry Research*, *230*(3), Art. 3. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.11.015>
- LaMotte, A. D., Taft, C. T., & Weatherill, R. P. (2016). Mistrust of others as a mediator of the relationship between trauma exposure and use of partner aggression. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, *8*(4), Art. 4. <https://doi.org/10.1037/tra0000157>
- Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2013). Beliefs in conspiracy theories and the need for cognitive closure. *Frontiers in Psychology*, *4*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00378>
- Lovibond, S. H., & Lovibond, P. F. (1995). *Manual for the Depression Anxiety Stress Scales*. (2nd Ed.). Psychology Foundation.
- Mancosu, M., Vassallo, S., & Vezzoni, C. (2017). Believing in Conspiracy Theories: Evidence from an Exploratory Analysis of Italian Survey Data. *South European Society and Politics*, *22*(3), Art. 3. <https://doi.org/10.1080/13608746.2017.1359894>
- Mandalaywala, T. M., Tai, C., & Rhodes, M. (2020). Children's use of race and gender as cues to social status. *PLOS ONE*, *15*(6), Art. 6. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234398>
- McHoskey, J. W. (1995). Case Closed? On the John F. Kennedy Assassination: Biased Assimilation of Evidence and Attitude Polarization. *Basic and Applied Social Psychology*, *17*(3), Art. 3. https://doi.org/10.1207/s15324834baspp1703_7
- Millon, T., & Millon, T. (Szerk.). (2004). *Personality disorders in modern life* (2nd ed). Wiley.
- Oortwijn, R. (2020). *How Openness to experience relates to Conspiracy mentality and Vaccine hesitancy*. <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=151204>
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2021). The Psychology of Fake News. *Trends in Cognitive Sciences*, *25*(5), Art. 5. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>
- Pierre, J. M. (2020). Mistrust and misinformation: A two-component, socio-epistemic model of belief in conspiracy theories. *Journal of Social and Political Psychology*, *8*(2), Art. 2. <https://doi.org/10.5964/jssp.v8i2.1362>
- Pratt, R. (2003). Theorizing conspiracy. *Theory and Society*, *32*(2), Art. 2. <https://doi.org/10.1023/A:1023996501425>
- Rammstedt, B., John & O. P. (2007). Measuring personality in one minute or less: A10-item short version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of Research in Personality*, *41*(1), 203–212. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.02.001>
- Rijkeboer, M. (2012). Validation of the Young Schema Questionnaire. In M. van Vreeswijk, J. Broersen, & M. Nadort (Szerk.), *The Wiley-Blackwell Handbook of Schema Therapy* (1. kiad., o. 531–539). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119962830.ch40>
- Rizeq, J., Flora, D. B., & Toplak, M. E. (2021). An examination of the underlying dimensional structure of three domains of contaminated mindware: Paranormal beliefs, conspiracy beliefs, and anti-

- science attitudes. *Thinking & Reasoning*, 27(2), 187–211. <https://doi.org/10.1080/13546783.2020.1759688>
- Rózsa, S., Tárnok, Z., & Nagy, P. (2020). *A gyermekpszichiátriában alkalmazott kérdőívek, interjúk és tünetbecslő skálák*. efop-d.aeek.hu/wp-content/uploads/articulate/AEEK_tesztkonyv.pdf
- Shorey, R. C., Elmquist, J., Anderson, S., & Stuart, G. L. (2015). The Relationship Between Early Maladaptive Schemas, Depression, and Generalized Anxiety among Adults Seeking Residential Treatment for Substance Use Disorders. *Journal of Psychoactive Drugs*, 47(3), Art. 3. <https://doi.org/10.1080/02791072.2015.1050133>
- Sperber, D., Clément, F., Heintz, C., Mascaro, O., Mercier, H., Origgi, G., & Wilson, D. (2010). Epistemic Vigilance. *Mind & Language*, 25(4), Art. 4. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2010.01394.x>
- Ståhl, T., & van Prooijen, J.-W. (2018). Epistemic rationality: Skepticism toward unfounded beliefs requires sufficient cognitive ability and motivation to be rational. *Personality and Individual Differences*, 122, 155–163. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.10.026>
- Stasielowicz, L. (2022). Who believes in conspiracy theories? A meta-analysis on personality correlates. *Journal of Research in Personality*, 98, 104229. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2022.104229>
- Stojanov, A., & Halberstadt, J. (2019). The Conspiracy Mentality Scale: Distinguishing Between Irrational and Rational Suspicion. *Social Psychology*, 50(4), Art. 4. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000381>
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2008). Conspiracy Theories. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1084585>
- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), Art. 6. <https://doi.org/10.1002/acp.1583>
- Swami, V., Coles, R., Stieger, S., Pietschnig, J., Furnham, A., Rehim, S., & Voracek, M. (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real-world and fictitious conspiracy theories: Conspiracist ideation. *British Journal of Psychology*, 102(3), 443–463. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.2010.02004.x>
- Swami, V., Pietschnig, J., Tran, U. S., Nader, I. W., Stieger, S., & Voracek, M. (2013). Lunar Lies: The Impact of Informational Framing and Individual Differences in Shaping Conspiracist Beliefs About the Moon Landings: Conspiracy theories. *Applied Cognitive Psychology*, 27(1), 71–80. <https://doi.org/10.1002/acp.2873>
- Tabri, N., Hollingshead, S., & Wohl, M. J. A. (2020). *Framing COVID-19 as an Existential Threat Predicts Anxious Arousal and Prejudice towards Chinese People* [Preprint]. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/mpbtr>
- Taylor, S. (2022). The Psychology of Pandemics. *Annual Review of Clinical Psychology*, 18(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-072720-020131>
- Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford University Press.
- van Mulukom, V., Pummerer, L., Alper, S., Bai, H., Cavojoja, V., Farias, J. E. M., Kay, C. S., Lazarevic, L. B., Lobato, E. J. C., Marinthe, G., Pavela Banai, I., Šrol, J., & Zezelj, I. (2020). *Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: A systematic review* [Preprint]. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/u8yah>

- van Prooijen, J.-W. (2020). An Existential Threat Model of Conspiracy Theories. *European Psychologist*, 25(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000381>
- van Prooijen, J.-W., & van Vugt, M. (2018). Conspiracy Theories: Evolved Functions and Psychological Mechanisms. *Perspectives on Psychological Science*, 13(6), Art. 6. <https://doi.org/10.1177/1745691618774270>
- Young, J. E. (1999). *Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach* (3rd ed). Professional Resource Press.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2010). *Sématerápia*. VIKOTE.